

do trenutka govora«, »drugi« i sl. U pojedinim tekstovima takva uporaba može dovesti do krivog zaključka: »*Posljednja* žrtva silovitog vala političkog nasilja u Španjolskoj pala je jučer u Barceloni«. Ovdje je trebalo upotrijebiti riječ *najnovija* jer tekst s riječju posljednji upućuje na kriv zaključak da se radi o završetku političkog nasilja u Barceloni. Mjesto »Kada sam *zadnji* put bio u Moskvi...« bolje je reći: »Kad sam *prošli* put bio u Moskvi«, jer se inače može pomisliti da autor teksta govori o nečemu što je »na kraju niza putovanja«, odnosno da on u Moskvu više neće ići.

Uopće, u izboru između dvije riječi slična ili srodna značenja, uvijek je bolje upotrijebiti precizniju, jednoznačniju, pa je tako i s uporabom riječi *zadnji* i *posljednji*. Ima slučajeva gdje će smisao rečenice biti potpuno jasan bez obzira na to hoćemo li upotrijebiti *zadnji* ili *posljednji*, pa se uvjetno možemo složiti s Pavešićem, uz napomenu da će dosta puta zbog preciznosti teksta biti i te kako potrebno razmisliti i odlučiti se za jednu ili drugu riječ, imajući uvijek na umu da *zadnji* ima u prvom redu prostorno, a *posljednji* vremensko značenje.

Zlata Derossi

POZNAJEMO LI SVOJ JEZIK?

ZAŠTO HRVATI WIEN BEČOM ZOVU?

Dođu li dva naroda u bliži politički, gospodarski ili kulturni dodir na koji god način (seobom, ratom, udruživanjem u istu državnu zajednicu), doskora će se to početi zamjećivati i u jeziku jednoga ili obaju naroda.

Nazivi mjesta onaj su dio jezične zbilje koji je također podložan takvu utjecaju. Često spominjanje nekog do tada stranog naziva učinit će da on, prolazeći kroz »jezični filter« govornika drugog, nerijetko vrlo različita jezika izmijeni svoj oblik u većoj ili manjoj mjeri i prilagodi se glasovnim i obličnim zakonitostima tog drugog jezika.

Tako posljedak višestoljetnih prilično živih veza Hrvata sa žiteljima Apeninskog poluotoka vidimo i u hrvatskim nazivima gradova s kojima su te veze bile osobito intenzivne. Istini za volju, neki su od tih naziva nestali iz normalne uporabe, te ih danas slabije upućeni i ne mogu prepoznati kao naziv nekoga grada. Tako npr. Marin Držić u prologu »Dundu Maroju« upozorava svoje sugrađane: »Da vam ne intravenja kako će i Dundu Maroju večeras intravenjat, koji, davši sinu Maru pet tisuć dukata u ruke, ot-

pravi ga put *Jakina*...«¹ U riječi *Jakin* većina današnjih govornika hrvatskoga, izvan jezikoslovnih stručnjaka, najvjerojatnije neće bez dodatnog tumačenja shvatiti da je riječ o Anconi.

Neki su nazivi i nama današnjima sasvim obični i gotovo bismo rekli nezamjenjivi (npr. Rim = Roma). A ima i takvih kojima je sudbina nešto složenija, pa ovisno o kontekstu jednom rabimo naš, a drugi put izvorni oblik. Govorimo li npr. o prošlosti, spominjat ćemo *Mletke*. U sadašnjosti pak bit će riječ o Veneciji. Taj odnos sažeto objašnjava i naslov jednog članka o tom problemu: *Venečijansko staklo i mletački trgovac*.²

¹ Marin Držić: »Novela od Stanca«, »Tijena«, »Skup«, »Dundo Maroje«. Matica hrvatska — Zora, »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, knj. 6, Zagreb, 1964, str. 197. Istakao M. S.

² Ljudevit Jonke: »Književni jezik u teoriji i praksi«. Drugo, prošireno izdanje, Zagreb, 1965, str. 308—309. Misao je prof. Jonkea da su nazivi Mleci i Venecija, kao i pridjevi iz njih izvedeni, povijesno polarizirani. Tako je onda moguće da i u povijesnom romanu suvremenog pisca pročitamo *Jakin* umjesto Ancona: »Kad Zadar bude osvojen, od halvana će se sagraditi lađe za prijevoz vojske u *Jakin*...« (Ivan Aralica: »Psi u trgovištu«. Zagreb, 1979, str. 286. Istakao M. S.)

Budući da su Hrvati, kao i Slovenci i dio Srba, slične veze održavali i s Austrijom, slično se zbivalo i s nazivima gradova s njemačkoga jezičnog područja. Pri tom treba lučiti problem hrvatskih naziva za austrijske gradove od naziva za gradove s ostaloga njemačkog jezičnog područja. Za ove druge se u nas danas dosljedno rabe izvorni njemački nazivi, mada se n prošlom stoljeću, za kratko i pod jakim češkim utjecajem,³ uznastojalo i za njih naći ako ne hrvatske, ono bar posuditi slavenske nazive.⁴

S nazivima austrijskih gradova situacija je drugačija bar iz dvaju razloga. Austrijsko su područje, makar i za kratko, nastavali Slaveni. Zato je dio austrijskih toponima slavenskog podrijetla, pa su Slaveni (u prvom redu Slovenci i Hrvati), kad im je trebalo imali na raspolaganju već više-manje gotove nazive. Tako npr. *Graz* potječe od slavenskoga *Gradac*, a tako su Hrvati još u prošlom stoljeću i zvali *Graz*. (U Slovenaca je i danas *Gradeč*.)⁵

Uz to su i bliski višestoljetni dodiri koje je većina slavenskih naroda imala s Austrijom pogodovali pojavi vlastitih naziva za austrijske gradove. To u prvom redu vrijedi za njen glavni grad. Tako prema latiniziranom njemačkom imenu, uz talijansko *Vienna* i francusko *Vienne*, imamo slovačko *Viedeň*, češko *Videň*, poljsko *Wiedeń*, rusko i bugarsko *Béttá* i makedonsko *Bueŕta*.⁶

Slovenski jezik stoji po strani od nabrojanih slavenskih naziva. Slovenci, naime, austrijski glavni grad zovu po rijeci na kojoj leži (tj. *Dunaj*).

³ O razlozima tog utjecaja v. članak prof. Jonkea »Češki jezični elementi u hrvatsko-srpskom književnom jeziku«, n. dj., str. 151—163.

⁴ Tako npr. Lipisca za Leipzig. Taj se trag sačuvao i u slovenskom, gdje npr. imamo Köln i *kolinska voda* (prema češ. Kolín = Köln). Usp. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana, 1975, sv. II, s. v. *kolinski*.

⁵ Usp. o tome u knjizi Pavla Ivića *Srpski narod i njegov jezik*. Beograd, 1971, str. 10 i passim.

⁶ Petar Skok: »Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika«, JAZU, Zagreb, 1971. knj. I (A—J), s. v. *Beč*.

Poseban je i hrvatski naziv *Beč*, o kojemu ćemo ovdje koju više. AR, veliki povijesni rječnik, navodi da se ta riječ od XVI. st., uz potvrde u pisaca, nalazi i »u svijem rječnicima osim Vrančićeva i Mikalína«.⁷ Usputno zagledavanje u Belostenčev *Gazofilacij* pokazuje da ovaj ugledni hrvatski leksikograf ima u drugom (hrvatsko-latinskom) dijelu natuknicu *Beč* (upravo: *Bèch*) i uz nju, pod brojem dva, i *Bèch Váras* u značenju lat. *Vienna*, odn. *Austriae Metropolis*.⁸ Vladimir Mažuranić, međutim, bilježi da se ta riječ pojavljuje u hrvatskome znatno ranije. U svojim *Prinosima* navodi on nekoliko potvrda iz ranijih stoljeća (XIV. i XV.), ali u sasvim drugom značenju. Tamo *beč* znači »denarius viennensis«, tj. vrstu novca koja je dolazila iz austrijskoga glavnog grada. (To značenje, kao prvo, ima i Belostenec!) A neće biti sasvim neutemeljena ni Mažuranićeva tvrdnja da je ta riječ gdješto služila »u obće kao naziv sitna novca«.⁹ Pri tom je malo vjerojatno da bi naziv novca (*beč*) mogao dati ime gradu. A svakako je zanimljivo spomenuti podatak iz AR da se *Beč* javlja u hrvatskome tako redovito upravo od XVI. stoljeća, dakle od vremena očvrstlih hrvatsko-austrijskih državno-pravnih veza. (Tražeći zaštitu od rastuće turske opasnosti izabrao je Hrvatski sabor na samu početku 1527. u Cetinu Ferdinanda Habsburškog hrvatskim kraljem.)

Kako nam se učinilo neobičnim da su među piscima iz kojih su potvrde u AR za *Beč* isključivo oni iz južnih krajeva, nametnulo nam se pitanje da nisu možda hrvatski pisci iz sjevernih krajeva, pod mogućim slovenskim utjecajem, rabili naziv *Dunaj*. Ali AR s. v. *Dunaj* navodi da je to isto što i *Dunav*, uz jedan nejasan primjer iz kojega nije razaznatljivo radi li se o kakvu prezimenu

⁷ S. v. *Beč*.

⁸ Joannis Beloszfencz: »Gazophylacium illirico-latinum«, Zagreb, 1740. Pretisak: »Liber«, Zagreb, 1973.

⁹ Vladimir Mažuranić: »Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik«. JAZU: Zagreb, 1908—1922. Pretisak: »Informator«, Zagreb, 1975. Sv. I (A—O), s. v. *beč*.

ili pak mjestu kod Stona.¹⁰ Ni riječi potvrde našoj sumnji. Ipak, ovaj podatak treba uzimati oprezno imajući na umu stav prvog, a i kasnijih urednika AR, prema hrvatskim kajkavskim piscima i kajkavskom narječju uopće.

Takva proširenost naziva *Beč* sve do u južne krajeve daje osnovu tvrdnji da je otprilike morao biti poznatim i da je ta poznatost pogodovala njegovu širenju i ulasku i u narodnu poeziju, jer u pjesmi »Turci pod Bečom« imamo i ove stihove:

»Kada vezir od Beča odmače,
onda vezir Beču govorio:
Bi li Beču, ne beči se na me!
Nikad s tobom vojevati ne ću,
I dite ću svoje zaklinjati,
da sa bečkim ne ratuje kraljem.«¹¹

Istaknuti dio među navedenim stihovima potiče nekoliko pitanja: Daje li narodni pjesnik odgovor na pitanje iz naslova? Potječe li naše ime za austrijski glavni grad uistinu od glagola *bečiti se*? U kakvoj su vezi te dvije riječi? Je li tim stihom razmršen »etimološki čvor« oko Beča?

Tijekom stoljećâ bio je hrvatski jezik, poradi hrvatsko-ugarske državno-pravne veze u izravnim dodirima i s mađarskim. Svojedobno bio je mađarski proglašen i službenim jezikom u Hrvatskoj. Pri tom je, budući politički nadređenim, mađarski odigrao ulogu jezika davaoca, a hrvatski jezika pri-

maoca. Tragove tog utjecaja moguće je i danas razabrati u leksiku hrvatskoga književnoga jezika, npr. cipela, čopor, čardaš, varoš i dr. U govorima krajeva bližih mađarskom jezičnom području tih je riječi osjetno više (doboš, dilkoš, orsag, tolvaj, vašar itd.).

Logično je da se takav izravan i intenzivan dodir morao osjetiti i u nazivima mjesta. Tako npr. Požun, stari naziv za Bratislavu, potječe od mađarskoga Posonyi. (Istina, neki su nazivi i prevedeni, npr. Stolni Biograd, što je doslovan prijevod mađarskoga Székesfehérvár.)

Neće zbog toga biti ništa neobično ni odevć iznenađujuće reknemo li da je hrvatsko ime austrijskoga glavnog grada zapravo posuđenica (i grafijska prilagodnica) u mađarskom dosta česte toponomastičke imenice *Bécs* (npr. Uj-Bécs, Bečkerek, Bečej). A budući da su Hrvati preuzeli tu imenicu kao gotov toponim, nije važno njeno izvorno značenje u mađarskom. Ali je to značenje (podrum, pivnica) očito odigralo odlučujuću ulogu kod jednog manje poznatog Beča — sela u dugoreškoj općini.¹²

Jasno je, na kraju, i to da je u spomenutom stihu dovođenje u vezu riječi *Beč* i *bečiti se* samo vrlo uspješna *figura quasi etymologica*. Tu, naime, nije riječ o povezivanju dviju riječi istog korijena, nego o pučkoj etimologiji, dakle o povezivanju po slučajnoj djelomičnoj podudarnosti glasovnih sustava riječi.

Marko Samardžija

¹⁰ AR, knj. II (četa-davoli), Zagreb, 1884—1886, s. v. *Dünaj*.

¹¹ »Hrvatske narodne pjesme«, uredio dr. Nikola Andrić, knjiga deveta, Zagreb, 1940, str. 22. Istakao M. S.

¹² Skok, o. c.